

FERRARA, Alessandro (2014)

El horizonte democrático: El hiperpluralismo y la renovación del liberalismo político

Barcelona: Herder, 431 p.

ISBN 978-84-254-3168-5

Com serà la democràcia del segle XXI? Com hauria de ser si volgués mantenir els ideals que l'han empès des de fa més de 2.500 anys? El filòsof de Trieste, Alessandro Ferrara, s'enfronta a aquestes grans preguntes a partir de la versió rawlsiana del liberalisme exposada a *Political liberalism*. La premissa que guia l'obra de Ferrara és la necessitat urgent d'enfrontar-nos a la crisi de legitimitat que recorre les democràcies. Per al triestí, el repte consisteix a trobar la manera d'adaptar la democràcia a un seguit de fenòmens entre els quals destaquen una verticalització creixent de les relacions socials en contextos plurals i una globalització que trenca la vella concepció de l'estat nació. Sense oferir un diagnòstic empíric detallat, l'autor dona per descomptada la necessitat d'anar més enllà de la concepció electoralista i procedimental de la democràcia emmarcada en unes fronteres definides i basada en l'homogeneïtat social i cultural. L'italià considera que cal repensar-ne la teorització també de la dimensió substantiva mitjançant un *ethos* democràtic, tot fugint del nacionalisme metodològic. L'empresa és clarament normativa, entesa com una tasca que essencialment busca oferir guies per repensar les institucions i els principis que ens regeixen. Ara bé, lluny de perseguir esberlar o esquerdar les teories actuals de la democràcia, la proposta de l'obra és conciliadora. En aquest sentit, tot i la crítica filosòfica (al liberalisme rawlsià) i pràctica (a la democràcia liberal occidental), hi predomina la defensa de versions obertes, ampliades i compatibles de la democràcia.

La democràcia s'entén, a l'obra, des de dos posicionaments forts pel que fa a la naturalesa que mostra i a l'abast que

comprèn. Primerament, des d'una idea concreta de l'autonomia de la política que s'allibera (en la línia de Maquiavel), no ja de la moral, sinó també de la teoria mateixa. La política s'esdevé dins mateix de la política (dins la caverna) i no podem anar a cercar ideals fora d'aquesta (com fa el primer Rawls a *Theory of Justice*). Segonament, l'abast d'aquesta política ja no és «localista», sinó global. Per tant, hem de pensar en justificacions que se sostinguin en el pla internacional, cosmopolita, i no pas exclusivament en el pla nacional, tal com solen establir les teories de la democràcia existents. És per això que no només es parla del *Political Liberalism* de Rawls, sinó que per fer-ho es van a buscar els principis que regeixen l'obra *Law of Peoples*, és a dir, s'intenta sortir de les fronteres westfalianes. En resum, l'aposta de Ferrara és ambiciosa, tant des del punt de vista intern com extern.

1. Nova o vella democràcia? Democràcia multivariada

La virtut de l'anàlisi de Ferrara, al meu entendre, rau a ampliar la perspectiva cronològica i a oferir una mirada del significat i l'ús de la democràcia des del món clàssic fins a les seves versions més refinades. Així, el viatge a l'origen de la democràcia el planteja des de l'estudi de les eres axials, la Grècia clàssica i la modernitat com a punts d'inflexió, amb una possible tercera era axial en curs que exigeix actualitzar la manera de pensar els règims democràtics, deslliurats de la característica occidentalització del règim democràtic propi de la segona era axial i, en certa manera, retornat ara a la multiplicitat de modernitats simultànies (i per

tant de democratitzacions possibles) que l'autor analitza detalladament en relació amb les tradicions religioses, especialment l'islam, el judaisme i el cristianisme. Resulta evident, en vista de l'anàlisi, que no ens queda cap més remei que parlar de variants del pluralisme, variants del secularisme, etc. Aquesta maniobra diguem-ne *historicopluralista*, d'una banda, permet al lector copsar la continuïtat de l'ideal democràtic situant-lo en una posició de mirada calidoscòpica i, d'altra banda, permet a l'autor relativitzar la dimensió del repte que es planteja en l'actualitat i encaixar el fil argumental sobre la necessitat de millorar la teoria democràtica sense que aquest arribi a contraposar-se irreversiblement a la teoria liberal predominant.

La proposta de Ferrara és la idea d'un *règim de democràcia multivariada*. No es pot dir que aquesta sigui essencialment nova, sinó que beu directament del liberalisme polític rawlsià i no n'altera la característica específica: la recerca d'un acord polític comú. Ara bé, per arribar a aquesta proposta ens cal una maniobra de renovació dels postulats rawlsians en diversos fronts. Un primer aspecte, en relació amb la raó pública, és la necessitat d'afegir-hi una dimensió *imaginativa* que no sigui populista, sinó *exemplaritzant*. A aquesta renovació del liberalisme també s'hi proposa ampliar la llista de virtuts feta per Rawls per conformar un *ethos* basat en l'*obertura*, que precisament ha de permetre saltar la frontera westfaliana per abraçar el que la democràcia pot trobar més enllà, però també ha de ser capaç d'incorporar l'*hiperpluralisme* que caracteritza les societats actuals. Avançant en aquesta direcció, l'autor proposa obrir la raó pública als arguments conjecturals per tal d'incloure-hi els individus no racionables. Per tant, l'esmena probablement més dura al liberalisme polític rawlsià és la de desfer el blindatge de la justificació política per fer-la permeable a la falta de raonabilitat. En aquest sentit, no seria

necessari seguir la linealitat «conflicte polític, *modus vivendi*, consens constitucional i consens solapat», sinó que, en un règim democràtic multivariat, hi hauria ciutadans que, efectivament, abraçarien tots els elements constitucionals, alguns o, fins i tot, l'acceptarien només per raons de prudència (*modus vivendi*).

2. El repte institucional

La creativitat del filòsof italià no s'atura en aquesta renovació per al segle XXI del liberalisme rawlsià, sinó que també dedica atenció a la seva institucionalització eventual. El capítol 7 («Més enllà de la nació: Governança i democràcia deliberativa») ofereix una reflexió sobre la impossibilitat de concretar el marc teòric proposat per l'obra en el quadre de fronteres westfalià. Des de l'evidència d'un procés de globalització creixent però encara incipient institucionalment, Ferrara proposa una superació de la democràcia estatista fent una defensa de la «governança» i la seva compatibilitat amb el govern estatal mitjançant la concepció deliberativa de la democràcia. Així, a pesar que, en lloc de basar-se en un *govern coercitiu*, la governança es basa en la *coordinació*, l'autor exposa com podem entendre des del punt de vista deliberatiu la capacitat de *persuasió moral* en què es fonamenta la *soft law* de la governança. Un cop més, per rebutjar la tesi de Fukuyama sobre el final de la història, en aquest raonament hi trobem una perspectiva històrica que ens recorda les transformacions successives que ha patit la democràcia: drets individuals, constitucionalisme, estat, estat nació i reformes successives posteriors que han permès assolir els règims actuals. I és mitjançant aquesta perspectiva que ha de ser entesa la transformació actual envers una societat postnacional o supranacional. La governança, doncs, no és una substitució del govern estatal, perquè aquest encara preserva els principis constitucionals essencials en Rawls. A partir de la dualitat

constitucional ackermaniana, podem establir que el consentiment per a la legitimitat ha de ser mantingut en el rang constitucional, en canvi per a la resta de normes es poden mantenir formes de legitimitat alternatives, com ara la pròpia de la governança. Així, per exemple, la participació indirecta al procés legislatiu europeu (Unió Europea) per part dels ciutadans no ha de ser considerada estrictament com un «dèficit democràtic» si el mecanisme de coordinació de polítiques comunitàries presenta uns límits dins dels elements constitucionals essencials i també un mecanisme de rendiment de comptes.

3. Hiperpluralisme(s) i institucionalització

La proposta d'Alessandro Ferrara, tal com he exposat més amunt, és estrictament normativa i ambiciosa per la dimensió de l'empresa: ni més ni menys que fer una aportació global a les teories de la democràcia. Al meu entendre, es poden apuntar dues vies de crítica a l'obra, una d'empírica i una de normativa, que em limitaré a esbossar. D'una banda, Ferrara adopta com a punt de partida diverses premisses importants amb un component empíric fort: la presència de societats cada vegada més plurals en tots els sentits que requereixen una atenció (i una transformació) especial per part de la teoria de la democràcia i, en segon lloc, una globalització creixent que anomena *postnacional* o *supranacional*. De l'altra, des de la perspectiva normativa però també amb implicacions empíriques fortes, la seva proposta es presenta com a «complementària» al liberalisme polític, tot i tenir elements que poden resultar altament conflictius amb la concepció original de Rawls.

Pel que fa al primer aspecte, l'autor defineix la realitat que etiqueta com d'hiperpluralisme, un aspecte central de la seva obra, sense comentar la distinció amb el pluralisme. Quin és el canvi quantitatiu i/o qualitatiu que justifica aquesta nova etiqueta? A aquesta indefinició de l'etiqueta hi podem afegir una certa confusió sobre si Ferrara es refereix a una diversitat diguem-ne objectiva o més aviat relacionada amb les actituds dels ciutadans que no formen part de la cultura democràtica majoritària o que no l'accepten. Aquesta crítica es pot ampliar amb el segon aspecte que he apuntat al paràgraf anterior: el filòsof sembla que menystingui en alguns punts el conflicte potencial entre les seves propostes i les que planteja Rawls. L'aspecte que em sembla més problemàtic és l'ampliació de la raó pública mitjançant una virtut d'obertura juntament amb la defensa d'un *ethos* democràtic. Aquestes propostes, al meu entendre, haurien d'anar acompanyades d'una justificació més robusta en relació amb la compatibilitat que presenta en referència amb el marc rawlsià. Si bé es tracta d'objectius que semblen absolutament necessaris, xoquen amb la filosofia rawlsiana que, tal com ha apuntat Vergés⁹, és marcadament nacionalista, tot i que no s'observi explícitament. Aquest aspecte fa que, per definició, la raó pública requereixi un tancament o, si més no, una forma d'exclusió que no concorda amb l'obertura i encara menys, al meu entendre, amb l'existència d'individus que no accepten el marc constitucional. A més a més, nocions com ara la solidaritat entre els membres de la comunitat política, que el mateix Miller¹⁰ ha exposat com a subsidiària d'una certa pertinença nacional, sembla que es compliquen si seguim les propostes de l'obra. A aquests dubtes cal afegir-hi una dosi d'escepticisme en relació amb la noció de governança que desenvolupa, i el dualisme

1. J. VERGÉS (2010), «Ciudadanía global y menosprecio de la nación», a Victoria CAMPS (ed.), *Democracia sin ciudadanos*, Madrid, Trotta.
2. D. MILLER (1995), *On nationality*, Oxford University Press.

constitucional sembla que es flexibilitza excessivament per justificar uns mecanismes (mecanisme de coordinació) que, d'altra banda, tenen una capacitat coercitiva sobre els ciutadans evident i en molts casos d'un rendiment de comptes molt feble (com succeeix a la UE).

En tot cas, a pesar d'aquests dubtes, l'obra d'Alessandro Ferrara és una empresa necessària, imprescindible i potser fins i tot insuficient per renovar un liberalisme polític que s'haurà de continuar posant a prova al llarg del segle que hem encetat.

Marc Sanjaume Calvet

Universitat Pompeu Fabra

<https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1043>

DEATON, Angus (2015)

El gran escape: Salud, riqueza y los orígenes de la desigualdad

Madrid: Fondo de Cultura Económica, 403 p.

ISBN 978-8437507354

Angus Deaton (Premio Nobel de Economía de 2015) realiza un trabajo riguroso pero a la vez accesible para quienes estén interesados en la relación entre crecimiento económico, salud, pobreza y ayuda. En alusión a la película de John Sturges (1963), *El gran escape* es, desde su introducción, un libro optimista, lleno de esperanza, que entiende que en el último siglo ha habido una fuga masiva de la pobreza y la muerte temprana, aunque no todos hayan podido llegar al final del túnel. En consecuencia, este escape conduce a que repensemos lo que ocurre con quienes se han quedado atrás.

La introducción del libro comienza con la afirmación de que la desigualdad es una consecuencia intrínseca al progreso. Dicha afirmación está respaldada por datos estadísticos y análisis históricos, y se destacan dos hechos en constante tensión:

1. Los seres humanos en ninguna época habían vivido tanto como ahora, y una parte del mundo disfruta de una prosperidad económica como nunca antes se había visto.
2. Aunque la pobreza mundial haya disminuido drásticamente, todavía gran parte del mundo continúa sumida en

ella y todavía demasiadas personas siguen muriéndose por enfermedades que no existen en los países desarrollados desde hace décadas.

Dado que no es posible abordar todos los matices de esta tensión junto con la cantidad de detalles y de datos que atraviesan el libro, esta revisión se enfocará hacia tres cuestiones que pueden considerarse filosóficamente relevantes:

1. La relación entre bienestar y pobreza.
2. El conocimiento devenido en salud.
3. La ayuda a los menos afortunados.

1. La relación entre bienestar y pobreza. Uno de los puntos centrales del libro es la relación entre la naturaleza del bienestar y las desigualdades globales, relación que abarca principalmente el primer capítulo entero, pero que cruza todos los demás. Debido a las reservas que existen sobre la validez y la utilidad de las medidas autoinformadas, Deaton deja de lado los debates sobre la felicidad y, con datos disponibles, se decanta por una evaluación más objetiva de los elementos constitutivos del bienestar. Esto es así porque, al no existir una definición exacta de bienestar, cobra relevancia aquello que se presupone que es necesario, aunque no